

Míček, Libor; Zeman, Vladimír

Stresory doby a jejich dopad na učitele

In: Míček, Libor; Zeman, Vladimír. *Učitel a stres*. Vyd.
1. Brno: Masarykova univerzita, 1992, pp. 74-99

ISBN 8021005211

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/132093>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts,
Masaryk University provides access to digitized
documents strictly for personal use, unless otherwise
specified.

MUNI
ARTS

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts,
Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Vykonával jsem dvakrát také funkci ředitele školy, avšak jen tam, kde nechtěl anebo nebyl vhodný člen KSČ.“

Ukázka č. 39 (muž, 60 let)

„Nadřízené školské orgány by měly mít větší ohledy na duševní pohodu učitelů. Je v jejich pravomoci podstatně snížit počet a rozsah mimoškolních a mimopracovních akcí.

Školní orgány by měly dělat daleko více pro zvýšení úcty k práci učitelů, pedagogů, měla by být daleko více ceněna jak materiálně, tak i morálně.“

Tuto kapitolu o zdrojích stresovanosti učitele bychom chtěli ukončit konstatováním, že i když mnohé ze stresorů právě nedávno pominuly (jsou to ty, které souvisely s politickou ne-svobodou), jiné ještě stále bohužel zůstávají. Konkrétní ukázky hovoří celkem jasnou řečí, že učitelství je povolání přímo přeplněné stresory a že si zaslouží rozhodně zvláštního ohledu.

Stresory doby a jejich dopad na učitele

Konzumentská životní filozofie

V době, se kterou se právě loučíme, mnoho lidí, jak se zdá – přijalo velice jednoduchou životní filozofii konzumní společnosti: mít se dobře, co nejméně se nadřít, mít co nejvíce výhod v životě za co nejméně námahy, umět v tom chodit, žít si a užít, o druhé se příliš nestarat ...

Ke konzumnímu stylu života také patří poměřovat všechno, tedy i člověka, materiálními hodnotami. Navykly tomu i děti.

Ukázka č. 40 (žena, 50 let)

„My učitelé vidíme ve škole často, jak už děti chybně poměřují „hodnotu“ jiného dítěte – „Máš hodinky s ciferníkem nebo digitálky? Jsi podle poslední módy?“

Naší době chybí skutečné měřítko hodnoty člověka, a tak se vracíme jakoby až do raného středověku.

„V nejstarších Bavořích byl např. nevolník ceněn za 80 solidů, svobodník za 160, šlechtic za 320, muž z rodu Agolfingů za 640 a panující vévoda za 960; v jiných zemích to jinak měřeno a i na více rozdílů rozdrobováno.“

(Fr. Palacký, Dějiny národu českého, díl I., str. 404)

To, co Palacký napsal o ceně člověka v raném středověku, platí někde bohužel i v naší současnosti, také máme tendenci cenu člověka určovat pouze materiálními hodnotami, které vyrábí či vlastní. Dochází k nežádoucímu zvěcnění mezilidských vztahů.

Nedostatek zřetele k lidskému činiteli se dá vystopovat v řadě odvětví našeho života. Ošetřovatelka vepřů nebo krav má větší plat než ošetřovatelka lidí, přičemž jejich odpovědnost není srovnatelná. Podobně jsme vidávali (a leckdy ještě vidíme) nekvalitní výchovu v jeslích a nekvalitní péči v domovech důchodců, přičemž v obou případech se s lidmi zachází jako s „materiálem“. Honba za materiálními hodnotami přináší často jen vyprahlost srdce a tškání.

Věci samy o sobě nestačí zajistit životní pohodu a spokojenost, nejsou-li zároveň zabezpečeny i jiné hodnoty: duševní rovnováha, přátelské vztahy s druhými lidmi, možnost duchovního vývoje atd. Na nebezpečí jednostranného přeceňování materiálních hodnot upozorňovali dokonce i někteří sovětsí filozofové.

„Když se materiální hodnoty (předměty) stanou pro člověka nejdůležitějšími, pak se člověk sám stává těmto předmětům podobným.“

(Čavčavadze in: Osiatyński, 1984)

Spolu s konzumní orientací pozorujeme obvykle také zaměřenost na výkon a úspěch. Jsme svědky toho, že ve škole jsou nejlépe hodnoceny děti výborně se učící a neposlušnější. V podstatě se tedy přeceňuje intelekt a nedoceňuje se charakter a jeho výchova. Dítě, které nemá pozoruhodné výsledky ve škole, nebo dokonce patří mezi prospěchově slabší, je opomíjeno. Vyzvedáme proto význam charakterního jednání, dejme výchově charakteru to místo, které jí právem náleží.

Ukázka č. 41 (žena, 45 let)

„Naše společnost je zaměřená na výkon.“

Řada dětí se bude hroutit, vzniknou negativní jevy z pocitu selhání. Musíme chránit ještě nezralé dítě z neúměrné zodpovědnosti za výkon. Výkon není vše. Málo bereme na zřetel další důležité kvality dítěte, z nichž nejdůležitější jsou jeho osobnostní, hlavně morální vlastnosti.“

Každá jednostrannost ve výchově znamená sebeodcizení, do jisté míry odlidštění. Jednostranné zaměření výuky na techniku takovou jednostranností nesporně je. My však chceme ze svých

žáků vychovávat nikoliv výkonné roboty, ale rozvinuté harmonické osobnosti.

Negativní vlivy jednostrannosti

Naše výchova je příliš jednostranně zaměřena na osvojení techniky a zvládnutí přírody. Dokonce už v mateřských školách, kde by cílem nemělo být nahrazování výuky, ale mateřské péče a výchovy, je dítě orientováno technicky. Tato orientace výuky pokračuje i ve starším věku. Dítě je tak nuceno trénovat a zaměstnávat jednostranně především levou mozkovou hemisféru (preference matematiky a technických věd na úkor věd humanitních).

Ve škole jsou oceňováni a upřednostňováni především ti žáci, kteří jsou inteligentní a vykazují rozsáhlé znalosti zejména přírodních věd. „Kultura srdce“ je nespravedlivě zanedbávána ve prospěch „kultury rozumu“.

Tatáž atmosféra přeceňování technického pokroku vládne i v mnoha rodinách. Je mnoho rodičů a prarodičů, kteří s pýchou sledují projevy „chytrosti“ a inteligence svého potomstva, vykládají např. nadšeně o tom, jak jejich dvouletá vnučka začíná číst. Je však jen relativně málo lidí, kteří se zamýšlejí nad tím, k čemu bude té inteligence jednou použito, jak bude dotyčný mladý člověk zaměřen. Málo doceňují dětskou laskavost, dobrotu srdce, vytváření pevného charakteru. Mnoho se starají, aby se dítěti v budoucnosti dobře dařilo, aby obstálo v boji o život, ale málo jim záleží na tom, aby bylo lepší, ušlechtlejší, charakternější.

Současný způsob výuky i výchovy posiluje aktivitu levé mozkové hemisféry s jejími funkcemi (analýza, třídění, pojmenovávání, zařazování, měření). Naproti tomu činnost pravé

hemisféry není tolik rozvíjena, třebaže tato část mozku je neméně důležitá: informaci vyladuje, vizuálně dokresluje, integruje, shrnuje do celku.

Hlavní funkce mozkových hemisfér

Levá	Pravá
objektivita	subjektivita
analytická orientace	globální (celková orientace)
věcná, úkolová orientace	orientace na lidi
preferování struktury	rezistence vůči struktuře
logická	intuitivní
induktivní	deduktivní

(A. A. Sheikh – Imagery, str. 332)

Přeceňování intelektového výkonu (činnost levé hemisféry) vede k subjektivní nadřazenosti (pocit falešné nadřazenosti, „pánovitost“ u některých intelektuálů).

Podle některých autorů převaha při používání levé hemisféry činí člověka značně jednostranným při vidění světa; jedinec tohoto typu nevidí celek, smysl a život se mu ztrácí v množství detailů.

Zatímco východní mudrci si cení intuitivního způsobu poznání světa (zapojení pravé hemisféry), my, levostranně orientovaní lidé Západu, dáváme přednost tzv. rozumovému poznání.

Nedoceňujeme ani význam dalších činností pravé hemisféry, jako je fantazie a snění, a činíme si tak život chudším.

Znevýhodněné postavení žen

Zaměřenost na materiální hodnoty, konzumní přístup k životu, zdůraznění výkonu a úspěchu, jednostranná technická a přírodovědná orientace i některé další faktory přispívají ke znevýhodnění postavení žen.

Zdůrazňuje se sice rovnoprávné postavení mužů a žen, což je jistě správné, méně pozornosti však věnujeme specifické úloze ženy jako matky.

Domníváme se, že je jen velmi malý počet žen, které by stály přednostně o úspěch v povolání, a byly ochotny obětovat plný, citový život (nalezení životního partnera, založení rodiny). Velká část žen se snaží oba tyto hlavní životní úkoly zharmonizovat, integrovat, nelze však nevidět, že absorbování velké části energie žen do povolání, zejména do výroby, spoluzavírá určité negativní důsledky (snížení porodnosti, uvolnění rodinných vazeb apod.).

Morální devastace

Nejtisnivějším dědictvím, které jsme převzali po totalitním režimu, není devastace národního hospodářství, oslabení naší měny, ba ani katastrofální znečištění přírodního prostředí. Nejtíživějším dědictvím je devastace morální, mravní poškození naší společnosti a posun etických kritérií.

V čem se tato devastace projevuje?

1. Ztráta morální orientace

Totalitní systém bojoval důsledně a dlouhodobě proti rozpoznávání a respektování základních morálních norem, jako je neubližovat, nelhat, nekrást, nebýt požívačným, nebrat úplatky atd.

Pokoušel se relativizovat platnost jakýchkoliv morálních norem hlásáním jakési třídní morálky, která se „dialekticky“ vyvíjí. Prohlašoval za mravné to, co slouží zájmům dělnické třídy a jejímu předvoji – komunistické straně. Za mravné bylo tedy prohlašováno v podstatě to, co sloužilo upevnění moci vládnoucích kariéristů v čele KSČ a jejich přísluhovačům.

2. Matení otázky kritérií

Člověk se neměl řídit hlasem svého svědomí jako základního kritéria morálky, ale měl se řídit vnějšími zákazy, příkazy a nařízeními. Výchova měla být vedena v Makarenkově duchu tak, aby vyrostl ukázněný jedinec, který je snadno kontrolovatelný, konformní se stranickými usneseními, jež ukázněně prosazuje v praxi.

Míry „znečištěnosti“ sociálních vztahů je si především vědoma mladá generace. Na otázku „jak si představuješ společnost budoucnosti?“ začíná stále méně mladých lidí blouznit o technických vynálezech, např. o tom, jak se jednou pouhým stisknutím knoflíku třeba rozsvítí veliká promítací stěna stereovize, takže diváci budou mít dojem, že se bezprostředně účastní děje, nebo jak se vzdálenosti mezi kontinenty překonají za pouhou hodinu apod.

Studentům Vysoké školy technické v Brně předložila jedna posluchačka psychologie výzvu: „Popište život na ideální planetě.“ Výsledkem onoho skrytého „hlasování“ byla planeta, kde se „nikdo necítí sám, kde člověk ví, že může dostat po-

mocnou ruku od kohokoliv a kdykoliv; lidé zde neznají slova znásilnění, vražda, krádež. Činnost je kontrolována svědomím jedince.

Harmonické mezilidské vztahy se mladým lidem jeví mnohem potřebnějšími k spokojenosti člověka než materiální zabezpečení (které přesahuje nezbytné minimum) a sebevětší technický pokrok. Např. nedostatek harmonických vztahů mezi rodiči a dětmi nelze nahradit bohatými dárky; zůstává pocit izolovanosti.

Škody způsobené nedostatkem morálky

Každý přestupek proti morálce škodí:

- a) poškozovanému (pocit ukřivdnosti apod.),
- b) škůdci (nečisté svědomí, vina)
- c) celému světu (oslabuje morální řád).

a) Některé důsledky pro poškozeného

Pocit křivdy (vědomí, že člověk byl podveden, bylo mu ublíženo) vytváří ve vědomí nové a nové patologické dominanty – člověk se stále znovu a znovu vrací do doby, kdy se křivda či podvod na něm páchala.

To všechno samozřejmě zhoršuje podmínky jeho adaptace, zhoršuje to také vůli, snižuje výrazně snahu preferovat ideální hodnoty. (Vždyť přece proč? Když lidé jsou tak zlí!)

Důsledkem podléhání pocitům křivdy může být „kompenzace“, tj. vybrání si všeho „i s úroky“

b) Neblahé důsledky pro pachatele zla

Člověk, který přestupuje zákony morálky, podvědomě čeká na svou odplatu, pociťuje vinu, tj. má nečisté svědomí. Nečisté svědomí je nepřitelem radosti a tím i duševní rovnováhy.

Člověk, jehož cílem je čistá mysl nenarušená neklidem, žádostí, strachem, nenávisí a zlostí, měl by především zachovávat pravidla morálky.

Každá amorálnost je porušením duševní rovnováhy.

Je ovšem subjektivně nesmírně těžké vzdát se všech „sladkostí“ hříchu; prvním krokem je poznat, že amorálnost není nikdy sladká, resp. že je sladká jen zdánlivě, že po ní následuje hořký „výkyv na druhou stranu“ v podobě zvýšené nervozity, depresivity a dalších negativních stavů.

c) Škody způsobené „celému“ světu

Probíhající amorální činy mají celou pestrou škálu důsledků pro společnost, ve které se dějí. Např. přispívají ke snížení zodpovědnosti jedince, což může přerůst v kolektivní nezodpovědnost (např. vůči přírodnímu prostředí).

Mohou se projevit oslabením správného morálního vzoru, eventuálně nastolováním náhradního, méněcenného morálního vzoru (např. vzorem mládeži se může stát nikoliv člověk pevných zásad, ale ten, kdo to někam dotáhl, kdo v tom umí chodit, kdo svůj život umí „plně“ prožít).

Vnějškově orientovaná morálka

Nedostatek a nedodržování pevných morálních norem je důležitou příčinou zhoršujících se mezilidských vztahů a jejich stresovosti.

David Riesman ve své knize *Osamělý dav* rozlišuje tři typy morálky:

- a) morálka řízená tradicí,
- b) vnitřně řízený typ (řídí se vlastním svědomím),
- c) vnějšně řízený typ (tzn. morálka radaru), řídí se tím, co je pro něj dobré, prospěšné.

Zatímco typy řídící se tradiční morálkou (např. morálka kmene se svými tradičními příkazy a zákazy) jsou početně na ústupu, oba další typy žijí v mnoha představitelích. Povážlivé je přibývání lidí s tzv. „radarovou“ morálkou – jsou to typy, které velmi citlivě váží každou situaci, sondují ji z hlediska svého prospěchu a maximálně se snaží jí využít. Nedávají se „spoutat“ ani vnějšími předpisy, zejména těmi, které společnost nedůsledně kontroluje, ani svým vlastním svědomím. Povážlivé přibývání lidí, kteří se řídí tímto typem morálky, vnáší do společnosti značnou nejistotu.

Chování těchto lidí se nedá příliš předpovídat, protože životní situace jsou měnlivé a vlastní prospěch, který je rozhodujícím motivem jejich jednání, bývá hledán hned tu a hned zase tam. Typickým projevem člověka radarové morálky je kariérismus, přecenění významu vlastní role a její deformace apod.

Nedostatečné respektování základních morálních norem, tak typické pro osobnost radarového typu, má ovšem vážné

negativní dopady také na utváření vzájemných citových vztahů, života v rodině apod.

Kariérismus

Velmi často a za určitých okolností přímo zákonitě se stává, že lidé méně kvalitní intenzivně pronikají do popředí, zatímco kvalitní odborníci „nechávají pouze promlouvat svoji práci“, nederou se příliš na přední místa a až příliš často jsou přeskačováni těmi, kdož mají sice za sebou málo práce, ale zato disponují intenzivní „vyřídilkou“, velkohubě se prosazují a postrádají minimum sebekritiky.

Dobrá příležitost k projevu kariérismu se naskytá v situacích nepřehledných, v nichž se lidé navzájem dobře neznají, v situacích, v nichž nebyla vytvořena nebo nebyla dosud prosazena objektivní měřítka, jimiž by bylo možno posuzovat kvalitu práce, díla, výkonu. Kariérismus se doplňuje s protekcionářstvím.

Jakmile jsou po ruce objektivní měřítka výkonu, pro kariérismus nezbyvá příliš místa. Je-li např. výkon sportovce měřen počtem sekund (běžecké disciplíny) nebo v metrech (skoky, vrhy), těžko může protekce „dosadit“ na místo špičkového sportovce člověka bez odpovídajících výkonů.

Naproti tomu lze kariéristovi relativně snadno „prorážet“ tam, kde objektivní měřítka výkonu se dají jen obtížně stanovit nebo kde nejsou obecně uznávána. Typickým polem kariéry byly do nedávna společenské vědy s pomyslnými kritérii marxisticko-leninské vědeckosti, ale i mnoho uměleckých oborů, dále vedoucí funkce v politice, hospodářství, školství, zdravotnictví apod.

Rozdíly mezi charakterním člověkem a kariéristou

Kariérista prosazuje sebe, charakterní člověk prosazuje myšlenku, jde za ideou, dovede pro ni něco riskovat, obětovat.

Kariéristovi nezáleží tolik, v čem vynikne. Jde cestou nejmenšího odporu a obdivuhodně se dovede přizpůsobit okolnostem. Někdy pracuje pro mnoho myšlenkových směrů zároveň, ale v podstatě nepracuje pro nikoho a pro nic, jediné pro sebe.

Necitlivost

Necitlivost vůči druhým lidem je pravidelně spojena se zveličením významu, „zbytněním“, „nabubřením“ vlastní osobnosti. Takový člověk už není schopen uvidět sebe a druhé v přiměřených proporcích. Jeho vlastní malé já je pro něj celým světem, zabraňuje mu zahlédnout ty druhé s jejich požadavky a zastíňuje mu objektivní rozhled a tím i adekvátní reagování na druhé.

Mohli bychom obrazně mluvit také o lidech „těžkého já“. (Při jednání s tímto typem lidí míváme pocity psychické tíhy.) Jde o lidi, které lze nesnadno k něčemu pohnout, přesvědčit; pokud mají něco udělat pro druhé, jde to u nich obtížně, ztěžka. Zato při prosazování svých vlastních požadavků mají plno nečekané energie.

Lidé „těžkého já“ nemají dobrou prognózu vlastního štěstí, nedovedou se ztratit, rozdat se, jejich vlastní já je stahuje dolů, je obtíženo všemožnými komplexy a ohledy k sobě.

Tam, kde je zájem vlastního malého já povýšen nad všechno ostatní, tam se pomalu z mezilidských vztahů vytrácí morálka.

Lidé pak nemají, čím by se řídili, vyjma svého vlastního sobectví, to bývá velmi špatným rádcem ve výběru prostředků, kterými dosahovat cílů. Postupně se ztrácejí zábrany, objevují se stále hrubší trhliny a kazy. Lidé zvláště bezcitní jdou „příkladem“, jak lze nedbat odvěků platných zákonů morálky a vyhrát bezstarostně větší kus života, štěstí. Společenský život se brzy začíná podobat džungli, kde vládne jediné právo – „právo“ silnějšího, rafinovanějšího, úskočnějšího a jediný zákon – „boj o přežití“.

Ukázka č. 42 (muž, 56 let)

„Největším omylem člověka je, že naplnění tužeb jeho malého já ho učiní šťastným. Dostaví se pouze nové tužby, aby požitky byly ještě dokonalejší, aby uctívání jeho osobnosti bylo ještě bezmeznější, aby jeho moc byla ještě větší atd. To vše musí ztroskotat ...“

Přílišný zřetel k vlastnímu (malému) já (= sobectví) je společným jmenovatelem všech záporných jevů lidské morálky.

Nedostatečný zřetel k vlastnímu já by však vedl ke ztrátě života, ke smrti, člověk se musí proto pohybovat kdesi uprostřed – mezi ničujícím sobectvím a ničujícím nesobectvím. První extrém se stává masovým problémem, druhý nám (téměř) nehrozí.

Lhostejnost k potřebám druhých lidí

Někteří západní sociální psychologové soudí, že podstatou sociálního znečištění je jednoduše nedostatek ohledů na druhé

lidi, lhostejnost k jejich potřebám. Tento nedostatek ohledů vede ke všem dalším formám znečištění.

Lidé, „kterým je to jedno“, odhazují odpadky, znečišťují vodu, kupují výrobky, které zvětšují znečištění, nerespektují nařízení a zákony na ochranu životního prostředí.

Lhostejnosti vůči druhým lidem se zvlášť dobře daří v anonymním prostředí moderních velkoměst, kde jedinec si může být prakticky jist, že je pro druhé cizím, neznámým.

Podle Zimbarda (in: Osiatyński 1984) anonymní člověk přestává vidět v druhé osobě živého člověka, bere ho téměř jako předmět, který může napomáhat nebo ztěžovat realizaci cílů, které si staví on sám.

Být anonymní často znamená nepodléhat společenské ani vlastní kontrole. Naopak člověk, který ví, že může udělat pod maskou anonymity téměř všechno, začíná se bát, že mu také ostatní mohou udělat všechno. Anonymita člověka ve velkoměstech tak přispívá k jeho stresovanosti a celkové nejistotě.

V newyorské čtvrti Bronx nechali na ulici automobil s otevřenou kapotou a bez poznávací značky. Po deseti minutách se jím začala zabývat nějaká rodinka. Matinka hlídala, zda někdo nejde, otec s osmiletým chlapcem prohlédali auto, pak vy-montovali a odnesli baterii a chladič. Za 24 hodin bylo z auta náhodnými chodci odmontováno vše, co se dalo. Pak začali ničit kovové části. Psychologové již za tři hodiny zaznamenali 23 případy krádeže a ničení. Prováděli je veřejně za bílého dne dobře oblečení, elegantní lidé. Žádný z chodců na tyto činy nereagoval protestem. Naopak se stávalo, že dokonce pomáhali zlodějům.

Podobný automobil nechali v malé kalifornské lokalitě Palo Alto. Za celý týden se ho nikdo nedotkl. Pouze nějaký chodec zavřel kapotu, aby uchránil motor před deštěm. V městečku se lidé dobře znají – není tam pocit anonymity.

Byrokratismus

K dalším stresujícím faktorům života společnosti patří nepružné zastávání, tzv. „hraní“ sociálních rolí.

Vnímáme s nevolí např. člověka, jenž hraje roli ředitele školy se „závažím“ důležitosti a moci, jež mu stouplo do hlavy, nebo svého kolegu, který hraje roli učitele s pedanterií a šikánuje soustavně své žáky.

Jedinci hrají často své životní role nevhodně, v závislosti na svých neadekvátních představách o tom, jak by se měli chovat. „Pokušení“ některých rolí podléhají někdy i mladí, velmi inteligentní a charakterní lidé.

P. G. Zimbardo provedl experiment, pro který vybral mladé lidi o vyšších než průměrných morálních a psychických kvalitách. Měli hrát role strážců a vězňů. Přestože to byl experiment, a nikoliv opravdové vězení, za necelé dva dny se první „vězeň“ nervově zhroutil. Pak další, takže po týdnu musela být polovina vězňů propuštěna. Strážcové se naproti tomu měnili z normálních citových lidí v sadisty a násilníky. Proces začal spíláním, pokračoval jako podněcování k bití a skončil týráním vězňů. Agrese z jednoho dne byla základem pro ještě větší agresivitu dne následujícího. Jako by si člověk zvykal na vlastní krutosti a považoval je za normální.

Zmíněný experiment bylo nutno přerušit dlouho před plánovaným termínem kvůli eskalaci sadismu a krutosti. Nejza-

jímavější při tom bylo, že studenti hrající role strážců si vůbec neuvědomovali změny, které prodělali. Ukázalo se tedy, že za určitých podmínek se téměř každý může chovat jako brutální strážce nebo nervově se hroutící vězeň. Takové chování vyvolávají samy okolnosti uvěznění a nedostatek zvnitřněných morálních norem u strážců.

Nebezpečným pro vzájemné vztahy lidí může být také fanatické přecenění významu institucí, které své členy manipulují do rolí někdy až antihumánních.

Ukázka č. 43 (muž, 56 let)

„Během svého života jsem ještě neobjevil instituci, která by skýtala (normami svého života, způsobem výběru svých členů) záruku, že v ní budou soustředěni jen lidé dobří, kvalitní. Naopak jsem poznal, že každé povolání má pracovníky charakterní a málo charakterní, každá ze stran sdružuje členy dobré i zlé, každé filozofické, sociální, náboženské, politické a jakékoliv jiné hnutí má ve svých řadách lidí obou druhů.

Žádná instituce sama o sobě není tedy zárukou kvality. Fanatické ulpívání na jakékoliv instituci zvyšuje míru stresu ve společnosti. Pojistkou je zde demokracie.“

Neúcta k lidské osobnosti

Tento aspekt znečištěnosti mezilidských vztahů není u nás naštěstí tak častý, jako byl např. v SSSR ve stalinských dobách, kdy cena lidské osobnosti, navzdory všem frázím typu „posledním cílem našeho snažení je člověk“, byla minimalizována.

Dnes jasně vidíme, že bez svobody lidské osobnosti, tj. svobody každého člověka, nemůže být svobodná ani společnost, ale za Stalina a i po Stalinovi se tato myšlenka vykládala naprosto obráceně. Svoboda jedince nevznikne, dokud nebude osvobozena i společnost. Vládla tendence spoléhat se na to, že změnou životních podmínek, především materiálních, se změní také charakter člověka. Byla hluboce zakořeněným omylem. Příliš se spoléhalo na to, že základna mění „automaticky“ nastavbu – jinými slovy, budou-li lidé materiálně zajištěni, budou prý také „lidštější“.

Zapomnělo se však na zákonitost, že s jídlem roste chuť; kdo má dost, chce ještě víc a neví, kdy přestat. (Soudruh E. Honecker v NDR měl 14 vozů pro svou osobní potřebu, a ještě se mu to zdálo málo. S. Živkov v BLR měl 30 rezidencí a Ceaușescu v Rumunsku je ve všem přepychu bezpečně překonával, zatímco nechával svůj národ hladovět).

Marxističtí ideologové ještě nedávno tvrdili, že „bytí“ určuje „vědomí“, zapomnělo se však na to, že pouze v raném dětství jsou pro vývoj dítěte určující podmínky vnějšího světa. S pokračujícím věkem člověk stále více získává svoji samostatnost a stále nezávisleji určuje či spoluurčuje svůj život. Není tudíž manipulovatelným tvorem, ale svobodným jedincem. Naše národy mají vysokou duchovní kulturu a úcta k právům lidské osobnosti je v nás hluboce zakořeněna. I to byl jeden z důvodů, proč nakonec musela ztroskotat snaha manipulovat lidmi bez úcty k nim.

Nepravé pojetí lásky

„Lidé si myslí, že láska je to, když je jim druhá osoba sympatická natolik, že ji chtějí vzít do svého majetku.“

(Yesudian)

Pod pláštěkem lásky terorizují pak milované osoby, berou jim svobodu, právo na rozhodování o sobě samých, chtějí je přeměnit v poslušné automaty.

Nenapadne je ptát se po tom, co by ten druhý chtěl, co by mu bylo sympatické, ale vnucují mu svou vůli. Jsou přítom přesvědčení, že jednají z lásky. Často někteří rodiče ujišťují, že žijí jen pro své děti, ale když je pozorujeme zblízka, vidíme, že je to obráceně – očekávají od dětí, že budou žít výhradně pro ně, že všechno se bude točit kolem nich, rodičů. Vůbec je nenapadne, že jejich blízcí mají svou osobnost, že si mohou přát něco jiného než oni sami. Takoví lidé pak často hovoří o nevděčnosti těch druhých, zatímco jejich děti od nich prchají, poněvadž rodiče sice lásku vyžadují, ale nikdy ji sami nepřinášeli.

*„Pomeranč by se podivil, kdyby slyšel, že ho lidé milují.
Vždyť ho pouze snědí, vysají ...“*

(podle Yesudiana)

Stejně to vypadá i u manželských partnerů.

Podstatně vyšší úroveň lásky se objevuje tam, kde oba dva partneři se obdarovávají vzájemně, žijí jeden pro druhého. Ale ani zde ještě nebylo dosaženo vrcholu možností.

Pravá láska, to není jen vzájemné odevzdání a prostoupení duší i těl, ale to je také – a to především – společná cesta. Cesta za hodnotami a dokonalostí. Kdo by hledal štěstí lásky jen ve vzájemném spojení, ten bude zklamán. Druhý člověk, je-li blíže poznán, je právě takový, jako jsme my, tj. dobrý i špatný, krásný i ubohý. Jen vývoj, jen cesta správně nastoupená ho činí dokonalejším.

Španělský filozof Miguel de Unamuno kdysi krásně napsal: „Milující usilovně hledá, co je za milovanou bytostí, a když ničeho nenalézá, zoufá si.“

Tuto úvahu proto zakončíme myšlenkou jednoho staršího učitele.

Ukázka č. 44 (muž, 58 let)

„Láska je svou podstatou touhou po dokonalosti. Láska ke člověku je vlastně hledání absolutna (Boha) v něm (v ní). Láska existuje jen do té míry, do jaké se oba přibližují zdroji. Každá láska ke člověku je v podstatě velkým omylem, není-li zároveň doprovázena úsilím přiblížit ke zdroji (Bohu) sebe i milovaného (tj. zdokonalit se).

Láska je tušení Boha v tom druhém. Probudí-li toto mocné vidění slů (v milujícím i milovaném) blížit se Bohu (zdokonalovat se), pak se láska rozvíjí.

Většina lásek však zaniká, protože touha po „novém životě spolu“, tj. po duševním růstu, je příliš slabá, aktivita směřující k němu příliš nízká.“

Ztráta citovosti, rozpad rodiny

Nutnost citového zázemí je jednou z nejpodstatnějších, nejmocnějších, nejvíce život určujících potřeb.

V pozadí každého lidského činu leží otázka „proč?“, tj. jak a čím bude čin odměněn. Mnohé děláme pro úsměv svých rodičů, pro políbení svého životního partnera – a tam, kde to chybí, ptáme se často: Jaký smysl mají naše činy, proč je vůbec

konat? Nemáme-li ono citové zázemí, ztrácíme přechasto smysl svých činů.

Již malé dítě, nejsouc si toho ani plně vědomo, chodí si pro pochvalu za všechno dobré, co vykonalo, touží po laskavých slovech svých blízkých. Ani v pozdějším věku v nás neodumírá touha po citové odezvě, touha mít někde ve světě přístav bezpečnosti, místo nepodmíněné lásky, kde se cítíme milováni a v bezpečí.

Potřeba citového zázemí také znamená moci někoho držet za ruku, třebaš v mlčení, jež je někdy hlubší než řeč.

Rozpad rodiny

Statistiky nám říkají, že každé třetí manželství se u nás rozvádí. Ročně ztrácí rozvodem asi 40 000 dětí jednoho nebo oba rodiče. Jejich výchova je pro jednoho z partnerů těžší. Roste tak počet dětí vychovaných bez náležité rodičovské péče.

Rozvod ovšem ovlivní negativně také rozvádějící se partnery. Úroveň sociální integrace velmi ovlivňuje zdraví jedince. Osamocení mají vyšší morbiditu a mortalitu. Avšak také muži žen intelektuálek, jež vynikají inteligencí a drží své partnery „pod pantoflem“, mají statisticky vyšší míru infarktů.

Ukázka č. 45 (žena, 50 let)

„Člověk někdy spíše postřehne nebo vycítí nebezpečí, které hrozí někomu, koho má rád, než nebezpečí hrozící jemu samotnému, takže zbaven blízkých lidí ztrácí pocit bezpečí; ztratil totiž ochrannou bariéru tvořenou jejich láskou.“

Člověk, kterému je souzeno žít bez této ochranné bariéry, vyznačuje se velmi často trvalým pocitem existenční nejistoty, cítí se stále ohrožen, aniž by dokázal přesně určit zdroj onoho ohrožení. Jde-li o učitele nebo (častěji) učitelku, pak hrozí, že stavy své nejistoty a úzkosti nevědomky přenese i na děti, které vychovává.

Právě ti nejbližší lidé, tj. manžel či manželka, event. také další rodina a nejbližší přátelé, fungují jako střecha proti zlým silám života, nebo, máme-li pokračovat v přirovnání – proti „radioaktivním dešťům“, které ohrožují náš život.

Jejich existence nám dodává sebedůvěru a pocity jisté chráněnosti proti životní nepohodě.

Zvlášť ve stresové době, kdy je nebezpečí mnoha „radioaktivních dešťů“, které mohou poranit nebo i zničit život, vyvstává nutnost jakési ochrany tím naléhavěji.

Proto k těžkým životním šokům patří i poznání, že někteří z těch, kterým jsme tak věřili, nám žádnou ochranu neposkytují, žádný vztah k nám nemají, jejich úsměvy byly jen hrané, polibky vypočítané na efekt, přátelská slůvka jen vhodná k tomu, aby se s námi dříve rozloučili.

Vedení potřebou citového zázemí chráníme někdy alespoň jeho symboly: rodinný stůl, u kterého jsme se všichni scházivali, ozdoby na vánoční stromeček, u kterého jsme slavivali chvíle svého rodinného společenství a štěstí, či starý rodinný budík, který nás všechny burcoval svým finčivým zvoněním.

Řekli bychom, že shromažďování starožitností je v mnoha případech psychologický návrat do dob citového bezpečí – do harmonie citových vztahů.

Předčasná sexualita

Podle R. Rollanda „žádná žena a žádný muž nemůže být opravdivě duchový, dokud pohlavní energie, největší moc daná člověku, není proměněna v odžas (mozkovou energii). Neboť žádná síla nemůže být vytvořena, může být jenom proměněna a řízena. Proto také pohlavní čistota je základem každé hluboké mravnosti.“ Domníváme se, že opravdu existuje úzký vztah mezi pohlavní čistotou, zejména v mládí, a dodržováním základních morálních principů.

Nedávno minulá doba a bohužel i doba současná poskytuje naší mládeži jen velmi málo příkladů odříkavého statečného života. Jen málo pozornosti bylo dosud věnováno faktu, že vlna předčasné sexualizace života části naší mládeže je známkou narušení sociálního zdraví celé společnosti. Jde ruku v ruce se zvýšením počtu alkoholiků, narkomanů, sebevrahů, amorálních psychopatů, rozvrátů rodinného života atd. Jen v souvislosti s hrozícím šířením viru AIDS se objevovaly výzvy k omezení promiskuitních vztahů, zvýšení manželské věrnosti atd.

Domníváme se, že výchova k ušlechtilým vzájemným vztahům mezi lidmi obojího pohlaví vyžaduje podstatně více, např. promyslet podněty povzbuzující proces sublimace pohlavní energie u mladých lidí. Vše, co zjemňuje city, tříbí smysl pro krásu a zvyšuje touhu po ušlechtilosti, jako např. hodnotná poezie, hudba, výtvarné umění i další umělecké žánry, může být zvláště cenné.

Také kultura mezilidských vztahů, po které v dnešní době tolik voláme, čestné a poctivé dodržování slova jednou daného, věrnost ušlechtilým ideálům i mravním zásadám a naopak

odklon od krutosti, brutality, vulgárnosti, násilí, pokrytectví, zneužívání vlastního postavení atd. – to vše přispívá k celkovému ozdravení mladého života.

Jsou chvíle v životě člověka, kdy se může svobodně rozhodnout pro dobro či zlo. Může v určité klíčové situaci zvolit cestu vlastního prospěchu, užívání tělesných slastí, ale může také zvolit tvrdší cestu vedoucí k prospěchu druhých lidí, k vlastnímu odříkání, k ústupu ze slávy ve prospěch dobré věci. Může volit mezi láskou, která se všeho vzdává ve prospěch milovaného člověka, a láskou, která hledá jen svoje vlastní potěšení.

Rozhodnutí k dobru předpokládá jasnou hlavu a čistou duši. A je štěstím pro takto se rozhodujícího člověka, je-li obklopen ušlechtilými přáteli a zdravým výchovným prostředím.

Neúcta k životu, potratovost

Zvláštní typ neúcty k člověku vidíme v neúctě k životu, v potratovosti.

V našem národě máme bohužel už téměř stejné množství potratů jako porodů. V roce 1988 připadlo v ČSR na 100 narozených dětí 96 interrupcí, v Praze počet potratů přesáhl dokonce počet narozených (na 100 narozených 117 interrupcí).

Doplatíme na to, Češi i Slováci, jako národy postupným vymíráním. Zatím jsou k nám statistiky „milosrdné“, což je dáno tím, že se do nich zahrnují velice plodní Rómové, ale od r. 2007 budeme vymírat i „statisticky“, nezmění-li se dosavadní situace.

Úctě k budoucímu životu by měla být vychovávána mladá generace, zejména dívky. Psychologové zjišťují, že čím přesněji poznává budoucí maminka své dítě, tím větší citové vazby si k němu vytváří. Poznání pohlaví dítěte – zda to bude chlapec nebo děvče – mnohdy zabrání potratu.

Podobně by bylo jistě možné využít nejnovějších poznatků lékařské vědy o nitroděložním životě člověka. Byly například pořízeny snímky o chování nenarozeného dítěte během potratu, jak se např. snaží vyhnout kyretážnímu noži.

Člověk se nestává člověkem až okamžikem vlastního narození.

Ekologické stresory

Ze stresových faktorů, jež ohrožují život naší společnosti, nelze samozřejmě vyjmout ekologické problémy.

Člověk, aby více vyráběl, devastuje přírodu a neuvědomuje si, že tím řče větev, na které sedí. Devastace naší přírody byla umožňována až do nedávné doby také neuvěřitelnou lhostejností vedoucích činitelů našeho státu. Kdo např. schválil budování mohutného chemického průmyslu právě na nejvíce úrodné půdě našeho Polabí? Kdo určil jako přednostní linii rozvoje budování našeho těžkého průmyslu, jenž je největším znečišťovatelem přírodního prostředí, nejméně finančně rentabilní a nejvíce zranitelný svou závislostí na dodávkách surovin, které sami nemáme v potřebném množství? (Připomeňme tu případ Východoslovenských železáren v Košicích).

Na narůstání ekologických problémů se významnou měrou podílela krátkozrakost plánování, nepřihlížení k dalším perspektivám vývoje. Např. nadměrným hnojením polí umělými

hnojivy jsme sice dočasně zvyšovali objem sklizně, ale v delší časové dimenzi znamená toto hnojení nepřehlednutelné zdravotní riziko; na některých místech je půda už tak přehnojena, že se stala nepoužitelnou. Tentýž osud hrozí dalším plochám dříve úrodné půdy.

Kult pohodlného, snadnějšího života „v blahobytu“, tj. konzumní ideál se projevil např. v kultu automobilu. Dnes máme podle J. Jiráka více lékařů aut (automechaniků) než skutečných lékařů. V Praze stojí ubytování auta více než ubytování člověka.

Zatěžování přírody odpadem nabývá nepředstavitelných rozměrů, některá zákoutí naší krásné země se postupně mění ve smetiště a popílkoviště.

Společnost ničí přírodu do takového stupně, že příroda se už sama není schopna regenerovat. Kdyby lidstvo mělo spálit všechna paliva, jež jsou k dispozici, nestačil by mu na to všechny kyslík v ovzduší.

Neobyčejné plýtvání přírodními i lidskými zdroji bylo zaviněno z velké části přípravami na nesmyslnou válku. Pětina celosvětové vědecké kapacity byla až do současné doby zaměřena výrobou prostředků hromadného ničení.

Technizace a zprůmyslnění společnosti přinesly také obrovské problémy sociální. Mnoho lidí (u nás nejméně 10 – 15 procent) vykonává takové bezduché, degradované práce, které jim nemohou zprostředkovat zážitek hlubokého uspokojení.

Upadá rovněž kultura rekreace; novodobé estrády a tance (lambada) nevyvolávají pocit kulturnosti. Většina občanů však tento vývoj pasivně přijímá.

Všechna tato fakta a mnoho dalších nás varují před pasivitou, před trpným čekáním na ekologickou pohromu (patříme v Evropě ke státům s nejvíce zamořeným životním prostředím).

Nová doba nás učitele přímo vyzývá k intenzivnímu zapojení do všech činností, které vedou ke zvýšené zodpovědnosti, ke zlepšení mezilidských vztahů a ke zlepšení životního prostředí.

